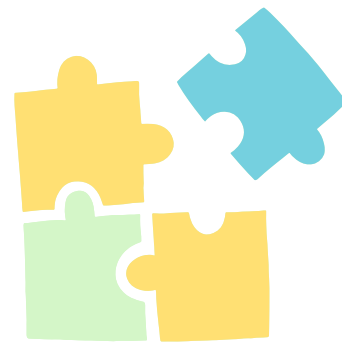

Dossier pedagògic: La frontera francocatalana

Comissió Catalana d'Acció pel Refugi, 2025

CCAR
comissió catalana
**d'Acció
pel Refugi**

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Igualtat
i Feminismes

Ajuntament de
Barcelona

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

01

- Què podem treballar amb l'alumnat a través de l'anàlisi de la situació de les persones refugiades i migrades a la frontera francocatalana?
- Controls fronterers discriminatoris i vulneració de drets a l'Europa de la lliure circulació.

CONTINGUTS

03

- Unitat 1. L'exili republicà: fugida a França i camps de refugiats als Pirineus.
- Unitat 2. Pirineus, el mur invisible
- Unitat 3. Schengen i les fronteres internes

INTRODUCCIÓ

Què podem treballar amb l'alumnat a través de l'anàlisi de la situació de les persones refugiades i migrants a la frontera francocatalana?

La frontera francocatalana se situa al llarg dels Pirineus i aquest relleu accidentat limita i redueix de forma significativa les vies de pas autoritzades. Cal tenir present la història d'exili que té associada: des de l'inici de la Guerra Civil el 1936 i durant tota l'etapa de la dictadura franquista centenars de milers de persones republicanes la van travessar fugint i cercant refugi al país proper. Avui dia continua essent un territori de trànsit migratori per moltes persones que necessiten (o volen) creuar cap un costat o l'altre per poder viure amb dignitat. Amb l'entrada en vigor de l'Espai Schengen l'any 1995, tot just fa 30 anys, s'establia la llibertat de circulació de mercaderies i persones entre els països signants i es van eliminar els controls fronterers entre França i l'Estat espanyol.

La realitat és que des de 2015 s'han restablert els controls fronterers. Els testimonis de persones que s'han pogut recollir al llarg de la missió d'observació descriuen discriminacions, errors en les identificacions, devolucions injustificades i una vulneració sistemàtica de drets. Les entitats socials que treballen al territori fan una tasca essencial d'acompanyament, però sovint es troben desbordades per la manca de recursos i la inacció institucional. Malgrat la invisibilitat d'aquesta realitat, constatem que aquesta continua essent una frontera activa marcada per forts controls migratoris que comporten pràctiques discriminatòries i l'incompliment dels compromisos europeus en matèria de lliure circulació i protecció de les persones migrades.

En el marc del projecte Camins de refugi, la CCAR realitza des de fa anys visites d'observació a diferents fronteres interiors i exteriors de la Unió Europea per a conèixer de primera mà la situació de les persones migrants i refugiades en aquests espais i poder així explicar als i les alumnes d'escoles i instituts de Catalunya amb informació de primera mà quina és la situació de les persones refugiades. En anys anteriors la CCAR ha visitat les fronteres a Bòsnia Herzegovina, Croàcia, Bulgària, Sèrbia, França, Itàlia, la frontera sud espanyola, Lampedusa i Lesbos.

En aquesta ocasió, durant els mesos de juny i juliol del 2025 una missió d'observació de la CCAR i CER-Migracions va visitar les localitats catalanes de La Jonquera, Figueres i Portbou, els espais on els controls fronterers segueixen vigents tals com el terme municipal de El Portús (o Le Perthus) o el Peatge de Le Voló, així com els municipis fronterers francesos de Cerbère i Perpignan.

Es va poder entrevistar persones migrades que es trobaven en trànsit al voltant de la frontera, així com diverses entitats i associacions que treballen al territori en la defensa dels drets de les persones migrades en ambdós costats de la frontera, tals com Càrites, Creu Roja, el Projecte CAFI, La Cimade, Anafé i Fòrum Refugiés. El propòsit de la missió era documentar la realitat en relació a la gestió del control migratori dins de l'espai Schengen als punts fronterers existents entre el territori català i fer tasques de monitoratge sobre les eventuais vulneracions de drets.

Amb aquest dossier pedagògic volem apropar la realitat de les persones refugiades, així com les vulneracions sistemàtiques de drets humans a les fronteres, als i les alumnes d'escoles i instituts, amb els objectius de:

- Conèixer les dificultats a les que fan front les persones migrants i refugiades que es veuen obligades a fugir dels seus països i buscar asil a Europa.
- Reflexionar sobre el paper de la societat civil en l'acolliment i inclusió de les persones refugiades.
- Fomentar entre l'alumnat una consciència crítica i social que contribueixi a desenvolupar valors com la igualtat, la justícia, la llibertat o la solidaritat.

Controls fronterers discriminatoris i vulneració de drets a l'Europa de la lliure circulació

La frontera francocatalana segueix comptant amb forts dispositius de control fronterer emparats per l'Acord de Readmissió de persones en situació irregular (dit Acord de Màlaga), signat entre Espanya i França l'any 2002. L'acord estableix que, sota determinades condicions, es poden efectuar retorns i readmissions de persones identificades en situació irregular a les zones frontereres. A la pràctica les readmissions entre els dos Estats es realitzen sovint al marge del que estableix el Codi de Fronteres Schengen i l'Acord de Màlaga. Molts cops les persones són retornades sense que se'ls expliqui el motiu, i sense possibilitat de presentar alegacions ni accedir a mecanismes de protecció. Aquests retorns o readmissions impliquen la negació de drets essencials, una realitat que podria assimilar-se a les devolucions en calent que s'efectuen a les fronteres exteriors de l'espai Schengen.

Els dispositius policials desplegats per França i per l'Estat espanyol operen de manera sistemàtica en punts estratègics com estacions de tren, peatges i carreteres. Les identificacions per perfil ètnic o racial són habituals, vulnerant de forma sistemàtica el dret a la igualtat de tracte i no discriminació. És especialment greu el fet de què, durant els controls, no s'atén a les possibles situacions d'especial vulnerabilitat que poden presentar les persones identificades, tals com aquelles persones susceptibles d'acollir-se a la Protecció Internacional o els i les menors d'edat que haurien de poder accedir als sistemes de protecció internacional o de protecció a la infància sense cap limitació.

CONTINGUTS

Unitat 1. L'exili republicà: fugida a França i camps de refugiats als Pirineus

Concepte

L'exili massiu travessant fronteres irregularment no podem veure'l només com una cosa que passa en països llunyans i empobrits. És una constant històrica a tot el món davant situacions d'inestabilitat política, guerra o crisis socio-econòmiques. El continent europeu no és una excepció: la guerra a l'antiga iugoslàvia als anys 90 o la guerra a Ucraïna a partir de 2022 en són els exemples més recents. Però un exemple especialment proper per nosaltres és l'exili de més de mig milió de refugiats republicans l'any 1939, la majoria d'ells a través de la frontera franco-catalana.

Situacions

No obstant hi havia hagut tres onades prèvies de refugiats procedents del nord peninsular durant la Guerra Civil, va ser l'èxode produït amb la caiguda de Barcelona, conegut com la retirada, la que va suposar una situació de proporcions sense precedents a la història d'aquesta frontera: en pocs dies durant els dies gener i febrer de 1939 prop de mig milió de persones creuaven la frontera. Van conduïts a centres d'internament improvisats a platges com les d'Argelès, St. Cyprien i Le Barcarès sense condicions sanitàries, abric ni aigua potable.

La dictadura franquista va durar quaranta anys i durant aquest temps la frontera franco-catalana va ser un lloc de fugida de dissidents del règim, però també va ser travessada per milers de persones que escapaven de les condicions miserables de la post-guerra i buscaven feina a Europa.

Activitat

Proposem una visita al Museu Memorial de l'Exili (MUME), emplaçat al mateix pas fronterer que van travessar la major part d'exiliats republicans, a la Jonquera. Depenent del temps disponible la visita es pot completar a la platja d'Argelès on va estar ubicat un dels camps de refugiats de republicans el 1939.

Prèviament demanarem una petita tasca de recerca als i les estudiants: cladrà que investiguin si a la seva família hi ha casos d'exiliats, en quin moment, si van retornar i com va ser la seva experiència. Si no s'ha trobat un cas d'exili fugint de la dictadura, es demanarà que puguin investigar si hi va haver algun cas familiar de migració econòmica a Espanya o a l'estranger.

Preguntes per orientar el debat

- Esteu familiaritzades amb alguna situació d'exili per qüestions polítiques o davant un conflicte armat? Algú a les vostres famílies ho ha viscut? Teniu casos de persones que hagin migrat per qüestions econòmiques o d'altre tipus? Dicutiu si creieu que són casos semblants o trobeu diferències importants.
- Penseu que actualment hi ha situacions similars a la que hem estat estudiant? Quines coneixeu?
- El dret internacional reconeix el dret d'asil a les persones que fugen per algunes raons taxades, entre elles per persecució política, i també preveu que les persones que fugen de la guerra hagin de ser protegides. Actualment hi ha veus cada cop més influents que volen obstaculitzar aquest dret i retallar les obligacions del estats. N'heu sentit a parlar? Què en penseu?

Imatge 1. Mapa il·lustrat dels punts de pas autoritzats i tancats. Elaboració pròpia, CCAR, 2025.

Unitat 2. Pirineus, el mur invisible

Concepte

La Unió Europea es configura com un espai de lliure circulació de mercaderies i persones. Des de l'entrada en vigor dels acords de Schengen el 1995 desapareixen els controls fronterers entre els països signants. No obstant, aquesta llibertat no és una realitat per a tothom. En els darrers anys la tendència ha estat a una visió més securitària respecte a les fronteres, el que ha portat a reintroduir el control a les fronteres internes.

Situacions

Des de 2015 les autoritats franceses han reintroduït el control a la frontera interna entre Espanya i França i a l'empara dels acords de Màlaga de 2002 poden retornar en alguns supòsits les persones en situació irregular que intenten travessar la frontera. No obstant, el que trobem són pràctiques irregulars que van molt més enllà del que preveu la legislació i impliquen vulneracions de drets i negació de garanties de les persones que són retornades.

Activitat

Visualitzar el documental de 61 minuts Pirineus, el mur invisible (2024) de Elsa Putelat i Nicola Depuis que es va emetre al programa de TV3 Sense ficció: <https://www.3cat.cat/3cat/pirineus-el-mur-invisible/video/6335416/>. En ell es posen càmeres i micròfons als indrets on han mort al menys tretze persones quan intentaven creuar la frontera. Sota l'excusa de l'amenaça terrorista, París vol controlar la migració que arriba des d'Espanya.

Dividir la classe en diversos grups i discutir a partir del que hem vist en el documental. Finalment fer una posada en comú.

Preguntes per orientar el debat

- Per què penseu que s'ha escollit el concepte mur invisible per al documental. Creieu que s'ajusta bé la situació als Pirineus en tant que frontera?
- Quin paper tenen els diversos actors que surten al documental (policies, activistes, ferroviaris...) a la dinàmica d'aquesta frontera.
- Abans de veure el documental pensàveu que hi havia cap control a la frontera franco-espanyola. Què diu la situació que es descriu al documental sobre la lliure circulació de persones i els valors de solidaritat a la Unió Europea?

Unitat 3. Schengen i les fronteres internes

Concepte

La possessió de determinats documents són els que garanteixen als seus titulars tenir accés a la llibertat de moviment de persones a les fronteres internes de l'espai Schengen. Per tant des del moment en què es restableixen els controls fronteres les fronteres internes segueixen vigents.

Situacions

Moltes persones son readmeses o expulsades al marge de qualsevol procediment, sense ser informades degudament sobre la seva situació i els seus drets i, en la gran majoria dels casos, sense poder accedir a una persona intèrpret o a una advocada.

L'Acord de Màlaga estableix un temps inferior a quatre hores i les identificacions, detencions i posteriors readmissions o devolucions es realitzen “amb pressas”.

L'arbitrarietat en la qual es duen a terme aquestes identificacions, fonamentades en discriminacions racials o ètniques, i en les que, quan una persona és detinguda, no es segueix sempre un mateix procediment. Això significa que no és possible saber si una persona serà retornada a una comissaria o altra de l'altre Estat, en un punt aleatori (com per exemple la gasolinera de Portbou) o serà enviada a un Centre de Retenció Administrativa.

Activitat

Proposem el joc de rol de 45 minuts de durada “el teu document, la teva frontera” per explorar com els diversos documents d'identitat, passaports i permisos de residència impliquen diferències en l'exercici de la lliure circulació dintre de l'espai Schengen.

Cada alumne rep una identitat fictícia amb un document diferent. La seva missió és creuar la frontera francocatalana.

Exemples de perfils

- Ciutadans francesos o espanyols
 - Document: DNI o passaport de la UE.
 - Llibertat gairebé total de moviment.
 - Obstacles: retards per controls temporals.
- Turista dels Estats Units
 - Document: Passaport nord-americà, estada legal de 90 dies sense visat.
 - Obstacles: límit de temps i preguntes de la policia fronterera.

- Sol·licitant d'asil a Espanya
 - Document: Targeta de sol·licitant de protecció internacional emesa a Espanya.
 - Obstacles: només vàlida a Espanya; a França pot ser rebutjada.
- Persona migrant en situació irregular
 - Document: Cap, passaport caducat, o document d'identitat d'un país africà o asiàtic.
 - Obstacles: retorn si és interceptat
- Treballador marroquí amb permís de residència a Espanya
 - Document: Tarjeta d'Identificació d'Estranger
 - Obstacles: controls addicionals tot i tenir a dret a circular lliurement

La dinàmica del joc consisteix en:

S'explica el context: control frontereres als pirineus. Els jugadors intenten creuar la frontera.

Es reparteixen les fitxes del personatge amb documents (targetes impreses amb document i descripció de situació legal

Simulació de frontera en què hi ha un parell d'alumnes que fan rol de policies i segons el tipus de document dels qui intenten passar, decideixen si poden passar, si han d'esperar o si són retinguts.

Preguntes per orientar el debat

- Qui ha pogut moure's amb més facilitat?
- Com ha influït el tipus de document en el tracte rebut?
- És just que el dret a circular depengui d'un paper?